

МОДЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ ВИПЛАТИ РЕПАРАЦІЙ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ІДЕЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Рашевська К. Є.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з виплатою повоєнних репарацій, виникають щоразу, коли розпочинається міжнародний збройний конфлікт (МЗК). Попри те, що, процес відшкодування завданих у результаті міжнародного протиправного діяння збитків, зазвичай, розпочинається лише після завершення МЗК, його тривалість та ефективність на пряму залежать від попереднього аналізу та вибору існуючої чи розробки нової репараційної моделі.

Виплата повоєнних репарацій значно ускладнюється у зв'язку з тим, що відповідний інститут міжнародного права має, переважно, звичаєвий характер, а найбільш прогресивні та людиноцентричні механізми розвинені виключно в доктрині. Окрім того, що подібна риса призводить до обмеження можливості використання Міжнародного суду ООН (а у випадку збройної агресії РФ проти України – також Ради Безпеки ООН), вона негативно впливає на право жертв міжнародних злочинів на відшкодування.

Питання відшкодування завданої у ході збройного конфлікту шкоди є досить висвітленим у національних та іноземних наукових публікаціях. На особливу увагу заслуговує публікація про воєнні репарації в Енциклопедії міжнародного публічного права Макса Планка, підготовлена П'єтро Сулло (Pietro Sullo) та Джуліан Вайет (Julian Wyatt). Автори пояснюють правову природу та історичні механізми відшкодування шкоди, а також коротко окреслюють існуючі проблеми даного інституту права міжнародної відповідальності¹. Більш вузько, у контексті порушення міжнародного гуманітарного права, питання відшкодування завданих воюючими сторонами збитків розглядає Емануела-К'яра Жілард (Emanuela-Chiara Gillard)². Її наукова стаття «Репарації за порушення міжнародного гуманітарного права» надає струнку юридичне підґрунтя для пред'явлення претензії постраждалої сторони і є, таким чином, особливо актуальною у контексті російської агресії. Неодноразово українські юристи-міжнародники в ході інтерв'ю для національних та іноземних медіа надавали кваліфіковані коментарі з приводу виплати відшкодування Україні, під-

креслюючи, зокрема, існуючі проблеми, пов'язані з юрисдикційними імунітетами держави та її вищих посадових осіб³.

У той же час актуальність цієї публікації полягає в тому, що вона присвячена комплексному аналізу конкретної правової ситуації: міжнародній відповідальності РФ за військову агресію в Україні (2014–2022) та вчинені впродовж неї міжнародні злочини. Автором пропонуються інноваційні підходи до розв'язання складних завдань у даній сфері, пов'язаних, з-поміж іншого з постійним членством Росії у Раді Безпеки ООН. Окрім того, у публікації запропоновано авторську класифікацію репараційних механізмів та окреслено переваги й недоліки кожного з них.

Метою є аналіз існуючих механізмів виплати повоєнних репарацій, а також пошук найбільш ефективної для України та осіб, які знаходяться під її юрисдикцією, моделі відшкодування з боку РФ завданої шкоди внаслідок військової агресії та вчинення міжнародних злочинів в ході МЗК, який розпочався з анексії Кримського півострова 20 лютого 2014 року.

Автор наполягає на необхідності окремо розглядати ті механізми відшкодування, які можуть бути використані державою, ті, які доступні для індивідів, жертв порушень міжнародних злочинів, вчинених на її території, а також змішані моделі. Відтак, дана робота містить 3 рубрики:

– *аналіз механізмів виплат міждержавних репарацій;*

– *аналіз механізмів відшкодування збитків цивільному населенню;*

– *аналіз змішаних моделей повоєнних репарацій.*

Виклад основного матеріалу.

1. Аналіз механізмів виплат міждержавних репарацій

Варто погодитися із думкою Гуго Гроція, що повоєнні репарації мають на меті гарантувати безпеку, як тієї сторони в конфлікті, яка здобула перемогу, так і тієї, що програла. Репарації є не опцією, а правом держави, жертви збройної агресії, яке витікає з:

1) порушення **jus ad bellum** (права міжнародної безпеки), а саме – з незаконного застосування сили всупереч статті 2(4) Статуту ООН;

¹ P. Sullo, J. Wyatt. War Reparations. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*. 2014. URL: [https://www.lalive.law/data/publications/EPIL_War_Reparations_\(1\).pdf](https://www.lalive.law/data/publications/EPIL_War_Reparations_(1).pdf) (last accessed: 28.03.2022).

² E.-Ch. Gillard. Reparation for violations of international humanitarian law. *ICRC*. 2003. Vol. 85. № 851. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_851_gillard.pdf (last accessed: 28.03.2022).

³ Децик О. Демченко О. Компенсації від Росії: у якому вигляді та коли вони можуть бути. *LB.ua*. 2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/01/511804_kompensatsii_vid_rosii_yakomu.html (дата звернення: 07.04.2022).

2) порушення **jus in bello** (міжнародного гуманітарного права), зокрема щодо методів і засобів ведення збройного конфлікту, недотримання принципів пропорційності та розрізнення. Так, стаття 3 Гаазької конвенції IV про закони і звичаї війни на суходолі передбачає

«Воююча сторона, яка порушує норми зазначеного Положення, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків, якщо для цього є підстави. Вона є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил»⁴.

Окрім того, Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння містить статтю 31 «Відшкодування», яка встановлює загальне зобов'язання щодо покриття завданої шкоди⁵.

Хоча Проект статей не має обов'язкової юридичної сили принцип належного відшкодування збитків був неодноразово підтверджений міжнародними судовими установами. Зокрема, у рішенні Постійної палати правосуддя у справі про фабрику в Гожуві підкреслено:

«Принципом міжнародного права являється то, що порушення обов'язательства влечет за собой обязательство обеспечить возмещение в адекватной форме. В связи с этим [...] в самой конвенции нет никакой необходимости указывать на это».

«Основной принцип, содержащийся в самом понятии противоправного деяния – принцип, который, как представляется, установлен международной практикой и, в частности, решениями арбитражных судов, – состоит в том, что возмещение должно, насколько это возможно, ликвидировать все последствия противоправного деяния и восстановить ситуацию, которая, по всей вероятности, существовала бы, если бы это деяние не было совершено»⁶.

Наведені фрагменти рішення дозволяють зробити важливий висновок:

1) щодо **звичаєвого характеру** зобов'язання відшкодувати збитки;

2) щодо визнання принципу **«повного відшкодування збитків»**;

3) щодо можливих **форм** відшкодування збитків, а саме *реституції та компенсації* (у вже згаданому Проекті статей про відповідальність держав ці дві форми доповнюються *сатисфакцією* і закріплюються в статтях 34–37⁷).

⁴IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 28.03.2022).

⁵ Доклад Комиссии международного права на 53 сессии (23 апреля – 1 июня и 2 июля – 10 августа 2001 года). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf (дата обращения: 28.03.2022).

⁶ Factory at Chorzow (Merits), 1928, P.C.I.J. Series A, № 17, p. 21, 47 (last accessed: 29.03.2022).

⁷ Доклад Комиссии международного права на 53 сессии (23 апреля – 1 июня и 2 июля – 10 августа 2001 года). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf (дата обращения: 29.03.2022).

Що стосується *повоєнних репарацій* історична практика свідчить про найчастіше використання реституції, грошової компенсації, надання територіальних гарантій та гарантій неповторення, сатисфакції.

У своїй особливій думці щодо рішення у справі Німеччина проти Італії (за участі Греції, 2012) суддя МС ООН Корона стверджує, що сучасне міжнародне гуманітарне право розглядає індивідів як кінцевих бенефіціарів репарацій за порушення прав людини. Однак, на його думку, з цього не випливає, що міжнародне право надає особам законне право пред'являти вимоги про відшкодування безпосередньо проти держави. Суддя Корона зазначає, що ні в Четвертій Гаазькій конвенції 1907 року, ні в статті 91 Додаткового Протоколу 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, відповідне право не передбачено. У той же час згадані статті закріплюють, що держава-порушниця повинна «виплатити компенсацію» постраждалій державі⁸.

Серед існуючих механізмів міждержавних репарацій можна виділити наступні:

- механізм в рамках Ради Безпеки ООН;
- механізм в рамках Міжнародного Суду ООН;
- укладення міжнародного договору.

Механізм в рамках Ради Безпеки

Попри те, що діяльність РБ ООН є фактично заблокованою у зв'язку з правом вето, яке РФ використовує як постійний член, варто розглядати відповідний механізм, оскільки:

– даний орган має релевантну практику, пов'язану із визнанням у постраждалої держави права на відшкодування збитків;

– необхідно брати до уваги можливість зміни політичного режиму всередині РФ та/або позбавлення її права вето всередині РБ ООН.

Режим репарацій, встановлений резолюціями Ради Безпеки 674 (1990) (параграф 8)⁹, 686 (1991) (параграф 2 (b))¹⁰, 687 (1991) (параграфи 16–19)¹¹ і 692 (1991) (параграфи 3–9)¹² передбачає правову основу для позовів про повоєнні репарації. Відповідно до згаданих резолюцій відповідальність за будь-яку шкоду, завдану як постраждалій від між-

⁸ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). Summary of the Judgment of 3 February 2012. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/16899.pdf> (last accessed: 01.04.2022).

⁹ UN Security Council Resolution 674 (1990). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/98/PDF/NR057598.pdf?OpenElement> (last accessed: 30.03.2022).

¹⁰ UN Security Council Resolution 686 (1991). URL: https://digitallibrary.un.org/record/418828/files/S_2000_686-RU.pdf (last accessed: 30.03.2022).

¹¹ UN Security Council Resolution 687 (1991). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/597/07/PDF/NR059707.pdf?OpenElement> (last accessed: 30.03.2022).

¹² UN Security Council Resolution 692 (1991). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/597/12/PDF/NR059712.pdf?OpenElement> (last accessed: 30.03.2022).

народного протиправного діяння державі (включно з негативними наслідками для навколишнього середовища та природних ресурсів), так і її корпораціям і цивільним особам, настає на основі міжнародного права. Відтак, будь-якого додаткового договірного зобов'язання держави-порушниці не потрібно для притягнення її до міжнародної відповідальності. Більше того відповідно до пункту 17 Резолюції 687 будь-яка відмова від виконання зобов'язання по відшкодуванню не має законної сили.

Резолюції РБ ООН можуть надавати додаткові повноваження щодо контролю та організації процесу виплати репарацій Генеральному Секретарю ООН. Окрім того, стаття 29 Статуту ООН¹³ дозволяє РБ ООН створювати будь-які необхідні для її ефективної діяльності органи, в т.ч. спеціальні фонди чи репараційні комісії. Відтак, розроблена РБ ООН амбітна інституційна структура для управління широким спектром претензій може стати джерелом подальшого розвитку міжнародного права щодо повоєнних репарацій, в тому числі в контексті збройної агресії РФ проти України.

Свій підхід в контексті виплати відшкодування РБ ООН розпочала формувати наприкінці 60-х рр. ХХ століття. Так, даний орган одногослоно підтвердив, що Ліван має право на покриття збитків, яких він зазнав у результаті навмисних військових дій Ізраїлю щодо цивільного міжнародного аеропорту в Бейруті в 1968 році (Резолюція Ради Безпеки 262 (31 грудня 1968 року), параграф 4)¹⁴. Надалі, згадане право було підтвержене щодо Анголи в 1975 році (Резолюція Ради Безпеки 387 (31 березня 1976 року), параграф 4)¹⁵ та у відповідь на ірано-іракську війну (1980–88 роки)(Резолюція Ради Безпеки 598, параграфи 6 і 7)¹⁶.

Врешті, варто підкреслити, що хоча компенсації іноді виплачувалися цивільному населенню, жодна зі згаданих резолюцій ніколи не призвела до повної виплати репарацій постраждалій державі. Відтак, документи РБ ООН мають, радше, доктринальне та політичне значення і можуть бути використані під час підготовки позовів до Міжнародного суду ООН.

Механізм в рамках МС ООН

Згорання холодної війни стало своєрідною відправною точкою для переходу від звернення до РБ ООН щодо повоєнних репарацій до МС ООН. Осно-

вною проблемою даного механізму залишається відсутність обов'язкової юрисдикції даного універсального органу, зокрема, у справах, що стосуються порушення Статуту ООН й основоположних принципів міжнародного права. Відтак, держава-жертва має:

– відшукати коло міжнародних договорів, які пов'язують також державу-порушницю і передбачають обов'язкову юрисдикцію МС ООН;

– зі згаданого кола міжнародних договорів обрати той, предмет регулювання якого напряму пов'язаний із міжнародним збройним конфліктом.

Основним недоліком такого підходу є те, що кількість договорів, які передбачають обов'язкову юрисдикцію ООН, обмежена, як і потенційна сума відшкодування, яка прямо залежить від предмету договору і констатації факту його порушення.

Варто згадати, що позови про репарації в МС ООН на сьогодні можливі, здебільшого, у зв'язку із засобами й методами ведення збройного конфлікту (*порушення jus in bello*), а не із самим фактом збройної агресії (*порушенням jus ad bellum*). Останні можливі виключно у випадку існування міжнародного договору про ненапад, який би до того ж передбачав обов'язкову юрисдикцію МС ООН. Як приклад, позовів, дотичних до *jus in bello* – справа про геноцид (Боснія і Герцеговина проти Сербії і Чорногорії)¹⁷, справа про застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Грузія проти Російської Федерації)¹⁸, справа про юрисдикційні імунітети держави (Німеччина проти Італії за участі Греції)¹⁹. Попри те, що МС ООН неодноразово підтверджував, що навіть, якщо зобов'язання виплати репарацій не є імперативною нормою, але остання все одно існує в міжнародному праві, у згаданих справах відшкодування не було присуджено.

28 лютого 2022 року Україна подала позов до МС ООН щодо порушення РФ Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Відповідно до заяви України РФ помилково стверджувала, що в Луганській та Донецькій областях України мали місце акти геноциду, і на цій основі визнала так звані «Донецьку Народну Республіку» та «Луганську Народну Республіку», а потім оголосила та здійснила «спеціальну військову операцію» проти України з прямою метою запобігання та покарання за нібито акти геноциду, які не мають жодної фактичної підстави. На підставі цього неправдивого

¹³ Устав Организации Объединённых Наций от 25 июня 1945 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата обращения: 30.03.2022).

¹⁴ UN Security Council Resolution 262 (1968). URL: https://digitallibrary.un.org/record/90758/files/S_RES_262%281968%29-RU.pdf (last accessed: 01.04.2022).

¹⁵ UN Security Council Resolution 387 (1975). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/93717> (last accessed: 01.04.2022).

¹⁶ UN Security Council Resolution 598 (1987). URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%20598.pdf> (last accessed: 01.04.2022).

¹⁷ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgment of 11 July 1996. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/91/judgments> (last accessed: 02.04.2022).

¹⁸ Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/140> (last accessed: 02.04.2022).

¹⁹ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). Judgment of 3 February 2012. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/143> (last accessed: 02.04.2022).

звинувачення Росія вчинила військове вторгнення в Україну, пов'язане із серйозними та масовими порушеннями прав людини українського народу²⁰. 7 березня 2022 року Україна звернулася до суду з проханням вжити тимчасові заходи, а саме:

– РФ має негайно призупинити розпочаті 24 лютого 2022 року військові дії, заявленою метою яких є запобігання і покарання за «геноцид» в Луганській та Донецькій областях;

– РФ має негайно забезпечити, щоб будь-які військові або нерегулярні збройні формування, які можуть керуватися або підтримуватися нею, а також будь-які організації та особи, які можуть піддаватися її контролю, керівництву або впливу, не вживали жодних заходів для сприяння військовим операціям, які мають задекларованою метою запобігання чи покарання України за вчинення геноциду;

– РФ має утриматися від будь-яких дій і надати запевнення, що не буде вжито жодних дій, які можуть посилити або розширити спір, що є предметом позову, або зробити цей спір більш складним для вирішення;

– РФ надає Суду звіт про заходи, вжиті для виконання наказу Суду про тимчасові заходи через тиждень після видання такого наказу, а потім на регулярній основі, у терміни, встановлені Судом²¹.

РФ, передбачувано, відмовилася від участі в слуханнях, однак 5 березня 2022 року направила на адресу Суду лист, в якому відійшла від риторики ведення геноциду Україною на Донбасі і пояснила, що «спеціальна військова операція» є результатом реалізації права на самооборону, закріпленого у статті 51 Статуту ООН²². Далі РФ, відповідно, наполягала на відсутності в МС ООН юрисдикції розглядати спір, який, на її думку, виходить за межі предмету регулювання Конвенції про геноцид²³.

Варто зазначити, що у своїй Заяві до Суду Україна не піднімала питання відшкодування. Враховуючи досить половинчастий підхід МС ООН до ухвалення рішень, навіть у випадку визнання РФ винною у зловживанні Конвенцією про геноцид, будь-яких

інших заходів щодо повоєнних репарацій у результаті розгляду справи очікувати не слід.

Втім, видається доцільним звернути увагу на ще один міжнародний договір, який передбачає обов'язкову юрисдикцію МС ООН: Віденську конвенцію про право міжнародних договорів 1969 року²⁴. Відповідно до статті 66 Конвенції:

а) будь-яка із сторін у спорі про застосування або тлумачення статей 53 або 64 може передати його шляхом письмової заяви, на вирішення Міжнародного суду, якщо тільки сторони не домовляться за спільною згодою передати цей спір на арбітраж.

Стаття 53, у свою чергу, передбачає:

Договір є неважним, якщо на момент укладення він суперечить імперативній нормі загального міжнародного права. Оскільки це стосується цієї Конвенції, імперативна норма загального міжнародного права є нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий же характер.

Укладені 21 лютого 2022 року т.зв. «Договора о дружбе, сотрудничестве и помощи» між РФ і ЛДНР (набули чинності 25 лютого 2022 року), які передбачають надання воєнної допомоги невизнаним регіонам України²⁵, є основою для збройної агресії РФ, а, відтак, суперечать нормі *jus cogens*²⁶. Окрім того, вони укладені не з суб'єктами міжнародного права і фактично створюють зобов'язання для України (оскільки Донецька та Луганська області знаходяться в межах її міжнародно визнаних кордонів) без її згоди, що порушує статті 34-35 Конвенції²⁷. Сам факт підписання та ратифікації міжнародного договору із суб'єктами, які з'явилися внаслідок недотримання основоположного принципу міжнародного права (територіальної цілісності та поваги до суверенітету), може бути додатковим аргументом

²⁰ Dispute relating to allegations of genocide (Ukraine v. Russian Federation). ICJ. Application instituting proceedings. p. 2. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-APP-01-00-EN.pdf> (last accessed: 02.04.2022).

²¹ Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). Conclusion of the public hearing on the Request for the indication of provisional measures submitted by Ukraine. March 2022. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-PRE-01-00-EN.pdf> (last accessed: 03.04.2022).

²² Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). Document (with annexes) from the Russian Federation setting out its position regarding the alleged “lack of jurisdiction” of the Court in the case. p.15. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-OTH-01-00-EN.pdf> (last accessed: 03.04.2022).

²³ *ibid*, p. 23.

²⁴ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 04.04.2022).

²⁵ Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Донецкой Народной Республикой от 21 февраля 2022 года (ратифицирован Федеральным законом от 22 февраля 2022 года № 15-ФЗ, вступил в силу 25 февраля 2022 года). Статья 4. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202202280001?index=1&rangeSize=1> (дата обращения: 04.04.2022).

²⁶ Обгрунтування віднесення заборони агресії до *jus cogens* міститься, зокрема, С. Gray, “The Use of Force and the International Legal Order”, in Evans, ed., *supra* n. 3, p. 615 at p. 617; Dixon, *supra* n. 3, p. 42; J. Crawford, Brownlie’s Principles of Public International Law, 8th edn. (Oxford, Oxford University Press 2012) p. 596; Lowe, *supra* n. 15, p. 59; J. Frowein, “Jus Cogens”, MPEPIL online, paras. 6 and 8 (visited on 22 November 2013); Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, ICJ Reports (1986), para. 190.

²⁷ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 04.04.2022).

на користь встановлення суперечності «Договоров» імперативним нормам МП.

Хоча Україна не є стороною нікчемних договорів між РФ та ЛДНР, міжнародна доктрина схиляється до підходу, що оскаржити дійсність договору, який порушує імперативні принципи міжнародного права, може не тільки його учасниця, а також і держава, яка не є стороною цього договору, однак захищена в захисті імперативних норм міжнародного права і інтересів якої відповідний договір безпосередньо стосується²⁸. Таким чином, використавши даний механізм, Україна могла би не лише спробувати отримати рішення на свою користь, однак і вперше поставити питання про відшкодування завданих збитків, оскільки, як було згадано раніше, зобов'язання щодо виплати репарацій є незалежним і може бути констатованим навіть тоді, коли міжнародний договір його прямо не передбачає.

З погляду на існуючу практику МС ООН, а також на обмеженість кола існуючих договорів з відповідною клаузулою, вважається доцільним передбачити у майбутній угоді з РФ щодо гарантій ненападу обов'язкову юрисдикцію МС ООН, а також окрему статтю, яка би стосувалася виплат репарацій за завдану шкоду у випадку порушення зобов'язання ненападу.

2. Аналіз механізмів відшкодування збитків цивільному населенню

Ще в 1932–1933 роках французький юрист Альбер де Ла Прадель розмірковував про те, що *droit des gens* виходить за межі міждержавних відносин і регулює їх так, щоб забезпечити захист людей. На його думку, це справжній «закон людської спільноти», який має на меті забезпечити повагу до прав людини та виконання державами своїх обов'язків щодо людей у межах їхніх юрисдикцій. Міжнародне право було побудоване з людей, воно існує завдяки ним і для них. Згідно з де Ла Праделем надзвичайно серйозним і небезпечним є те, що міжнародне право формується на основі концепції взаємних прав і обов'язків різних держав. [...] Важливо відійти від цього підходу. Це становить безпосередню небезпеку, змушуючи держави зосередитися виключно на організації та розвитку міжнародного права, заснованому на особливих свободах, об'єднаних під новим виразом – суверенітетом²⁹.

На користь індивідуальної моделі відшкодування збитків також може свідчити концепція

²⁸ Мережко О. Може ли Украина привлечь Россию к ответственности за аннексию Крыма. *LB.ua*. 2020. URL: https://lb.ua/world/2020/07/06/461308_li_ukraina_privlech_rossiyu.html (дата обращения: 04.04.2022).

²⁹ A. de La Pradelle, *Droit international public (cours sténographié)*, Paris, Institut des hautes études internationales/Centre européen de la dotation Carnegie, November 1932/ May 1933, pp. 49, 80–81, 244, 251, 263, 265–266, 356 (last accessed: 05.04.2022).

інтертемпорального права («inter-temporal law»), розвинена в рішенні Постійної палати правосуддя у справі Острова Палмас (Нідерланди проти США) від 4 квітня 1928 року:

«Що стосується питання, яка з різних правових систем, що переважають у послідовні періоди, має застосовуватися в конкретному випадку (так званий міжчасовий закон), то слід розрізняти створення прав та існування прав. Той самий принцип, який підпорядковує акт, що створює право, закону, що діє на момент виникнення права, вимагає, щоб існування права, іншими словами, його постійний прояв, відповідало умовам, яких вимагає еволюція права»³⁰.

Концепція інтертемпорального права може лягти в основу юридичного обґрунтування права жертв збройного конфлікту на адекватне відшкодування, попри відсутність відповідної прямо передбаченої норми в міжнародних договорах. З цього погляду варто згадати й позиції Асоціації міжнародного права.

У своїй Доповіді про репарації жертвам збройного конфлікту (Гаазька конференція АМП, 2010 рік) Комітет АМП з репарацій жертвам збройного конфлікту (основні питання) зауважив у коментарі до статті 6 свого проекту Декларації принципів міжнародного права щодо репарацій жертвам збройного конфлікту (основні питання), що обов'язок здійснювати відшкодування «має коріння в загальних принципах відповідальності держави» (як було висловлено ППМП у справі Хожувської фабрики, 1928 рік), у статті 3 Гаазької Конвенції (IV) 1907 року і в статті 91 Додаткового протоколу (I) 1977 року до чотирьох Женевських конвенцій 1949 року). На думку Комітету:

«У той час як індивідуальні претензії традиційно заперечувалися, домінуючий погляд у доктрині все частіше визнавав право особи на відшкодування – не лише відповідно до міжнародного права прав людини, але й згідно з міжнародним гуманітарним правом. Такий зсув помітний також у практиці держав»³¹.

Стаття 11 Декларації покладає обов'язок (на відміну від концепції *ex gratia*) забезпечити реалізацію права жертви на відшкодування на державу-порушницю³².

³⁰ Reports of International Arbitral Awards (RIAA), Vol. II: Island of Palmas case (Netherlands v. United States), 4 April 1928, p. 845, and cf. pp. 829–871 (last accessed: 05.04.2022).

³¹ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). Judgment of 3 February 2012. Dissenting opinion of judge Cançado Trindade, p. 51. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-04-EN.pdf> (last accessed: 05.04.2022).

³² Resolution № 2/2010. Reparation for Victims of Armed Conflict. The 74 th Conference of the International Law Association. 2010. URL: http://www.nuhanovicfoundation.org/user/file/2010_ila_draft_principles_on_reparation_victims_armed_conflict.pdf (last accessed: 05.04.2022).

У своїй окремій думці щодо рішення у справі «Німеччина проти Італії» суддя Антоніо Аугусто Кансадо Тріндаді зазначив:

«Таким чином, право особи на доступ до правосуддя не підлягає сумніву. Відтак, у разі серйозних порушень окремі жертви можуть посылатися на відповідальність держави за власною ініціативою та без посередництва будь-якої держави; вони можуть робити це як суб'єкти права націй і відповідно до верховенства права – як нині вважає Організація Об'єднаних Націй – на національному та міжнародному рівнях. На традиційну теорію «акту держави» взагалі не можна покладатися, перед обличчям серйозних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права відповідною державою»³³.

Одна із найбільш повно розроблених моделей відшкодування цивільним особам – Версальський мирний договір 1919 року³⁴, частина VIII якого присвячена репараціям. Статті 231-232 Договору проголошують відповідальність Німеччини за розв'язання війни, а також зобов'язують її, попри обмеженість ресурсів, виплатити відшкодування в повному обсязі, в тому числі – покрити всі збитки, які були завдані цивільному населенню та його майну під час війни. Додаток I до Договору перераховує категорії шкоди, яка мала бути покрита державою-агресоркою:

1) щодо позбавлення права на життя унаслідок воєнних дій та або їхніх наслідків, включно з бомбардуваннями або іншими нападами на суші, на морі або в повітрі, а також будь-яких воєнних операцій обох сторін конфлікту у будь-якому місці – родичам та утриманцям;

2) щодо актів жорстокості, насильства або нелюдського поведіння (включно із зазіханням на життя або здоров'я, унаслідок тюремного ув'язнення, висилки, інтернування або евакуації, полишення на морі або примусової праці) – жертвам та їхнім родичам/утриманцям;

3) щодо шкоди для здоров'я, працездатності та честі – особам та їхнім родичам/утриманцям;

4) щодо нелюдського поведіння з військовополоненими;

5) виплати пенсій та нагород військовим, жертвам війни, інвалідам, пораненим, хворим або інвалідам і особам, підтримкою яких були жертви;

6) відрахування допомоги військовополоненим, їхнім родинам або особам, підтримкою яких вони були;

7) допомога родинам та утриманцям мобілізованих і військовослужбовців;

8) щодо шкоди, завданої цивільним особам внаслідок накладеного зобов'язання працювати без справедливої оплати;

9) щодо будь-якої власності (за винятком воєнних або морських укріплень та матеріалів), яка була захоплена, вилучена, пошкоджена, а також щодо будь-якої шкоди, завданої цій власності внаслідок воєнних дій;

10) збитки, завдані у формі податків, штрафів і подібних примусових зборів з боку Німеччини на шкоду цивільному населенню.

Конкретні суми та механізм їхньої виплати цивільному населенню мала визначати спеціально створена Договором Репараційна комісія. Компетенція останньої була визначена у статті 12 Додатку II до Частини VIII, а саме: контроль за виплатою репарацій, вирішення проблеми відшкодування, тлумачення Договору у згаданій частині, отримання, утримання та розподіл репарацій. Комісія мала складатися з членів союзних і асоційованих урядів.

Допоміжним інструментом для виплати відшкодування цивільному населенню вбачається використання регресивних зобов'язань. **Регрес** (з лат. «рух назад») – право відповідальної особи, яка здійснила відшкодування шкоди, заподіяної не її діями, звернутися з вимогою про повернення виплаченого до боржника, з вини якого заподіяно шкоду. Регрес характеризується тим, що правовідношення, за яким особа здійснила відшкодування, припинилося, у зв'язку з чим і виникло нове – пов'язане саме з регресною вимогою. Право регресу виникає з відносин із заподіяння шкоди (тобто позадоговірних, деліктних відносин)³⁵.

Даний механізм передбачає створення спеціального фонду для виплати компенсації жертвам міжнародних злочинів, здійснених на території України. Наповнення фонду може здійснюватися за кількома схемами:

- з державного бюджету;
- за рахунок внесків приватних осіб.

Згідно з *першою опцією* фактично буде запущено механізм вже згаданого дипломатичного захисту, коли всі претензії цивільного населення будуть задоволені державою, яка отримує право відповідної вимоги від держави, винної у вчиненні міжнародного протиправного діяння. **Перевагою** такого механізму є його оперативність: жертви зможуть отримати компенсацію ще під час або відразу після закінчення збройного конфлікту. З іншого боку, державі слід збирати відомості і належно оцінювати заподіяну шкоду задля висування консолідованої претензії до РФ. При цьому залишається невизна-

³³ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy; Greece intervening). Judgment of 3 February 2012. Dissenting opinion of judge Cançado Trindade. p. 69. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-04-EN.pdf> (last accessed: 05.04.2022).

³⁴ Traité de Versailles. 28 Juin 1919. URL: <https://www.herodote.net/Textes/tVersailles1919.pdf> (last accessed: 05.04.2022).

³⁵ Судді Верховного Суду стали спікерами онлайн-практикуму щодо страхових спорів. Верховний Суд. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1019926/> (дата звернення: 03.04.2022).

ченою, як сама можливість отримання міждержавних репарацій, так і їхня сума та строки надання. Враховуючи значну шкоду, завдану РФ не лише по окремим цивільним об'єктам, але й цілих населених пунктах, можна припустити, що обсяг компенсації жертвам буде обмеженим. Це дозволить зменшити навантаження на державний бюджет, однак:

– ускладнить процес отримання відшкодування (зокрема, через необхідність організації процесу оцінки завданих збитків, їхнє ранжування в контексті конкретних сум виплат);

– неспроможність покрити завдану шкоду повністю.

Згідно з *другою опцією* спеціальний фонд буде наповнюватися за рахунок внесків приватних осіб. Такий підхід є досить гнучким, адже дозволяє диверсифікувати джерела надходження:

– добровільні внески (в т.ч. від міжнародних донорів);

– відрахування з прибутків українських юридичних осіб (додатковий збір);

внески українських юридичних осіб взамін на податкові та інші пільги;

– випуск та продаж «конфліктних облигацій» – кількох траншів трирічних бонн, дохідність яких буде варіюватися від терміну дії. Окрім того, пропонується випустити спеціальні свопи зі страхуванням від ризиків. Подібну діяльність може виконувати як Національний банк України (НБУ) самостійно, так і, наприклад, Міжнародний валютний фонд самостійно або в співпраці з НБУ.

Перевагою даної опції є її порівнювана оперативність та незалежність від волі держави, винної у вчиненні міжнародного протиправного діяння. За умови авторитетного посередника у вигляді Міжнародного валютного фонду збільшуються шанси на отримання необхідної суми репарацій для цивільного населення в т.ч. за рахунок внесків РФ у межах даної організації. Такий підхід також дозволить повністю покрити завдану шкоду і стимулюватиме український бізнес, який зможе перейти від збиткових пожег до відрахувань, які приносять прибуток.

У контексті виплати відшкодування цивільним особам слід також розглянути існуючі інструменти в рамках МКС. Після набуття чинності обвинувальним вироком, Судова палата МКС може ухвалити рішення щодо відшкодування жертвам міжнародних злочинів, вчинених винною особою. Попередньо жертви, використовуючи стандартні форми заяв, мають подати запит щодо відшкодування. Розгляд заяв є тривалим процесом, а конкретна сума і, загалом, можливість відшкодування залишаються на розсуд Суду.

Заходи, які призначені для відшкодування, можуть бути індивідуальними або колективними (надаються групам потерпілих), і включають: *гро-*

шову компенсацію, реституцію майна та сатисфакцію у формі публічного вибачення або вишнвання пам'яті.

Діяльність Суду щодо відшкодування збитків вимагала створення у 2004 році відповідно до статті 79 Римського статуту³⁶ незалежного Цільового фонду для потерпілих (Trust Fund for Victims). Судді МКС можуть звернутися до Цільового фонду щодо допомоги у виконанні їхніх розпоряджень про відшкодування. Крім того, Фонд може використовувати отримані внески для фінансування проектів на користь постраждалих.

Відповідно до пункту 21 Резолюції ICC-ASP/4/Res.3 (2005) Цільовий фонд фінансується за рахунок:

(а) добровільних внесків від урядів, міжнародних організацій, фізичних осіб, корпорацій та інших організацій відповідно до критеріїв, прийнятих Асамблеєю держав-учасниць;

(b) грошей та іншого майна, вилученого у формі штрафів або конфіскацій, переданих до Цільового фонду за рішенням Суду відповідно до пункту 2 статті 79 Римського статуту;

(c) ресурсів, зібраних шляхом присудження компенсацій, якщо про це було відповідне рішення Суду згідно з правилом 98 Правил процедури і доказування³⁷;

(d) таких ресурсів, крім нарахованих внесків, які Асамблея держав-учасниць може вирішити виділити до Цільового фонду.

Згідно з пунктом 33 згаданої Резолюції:

33. Цільовий фонд приймає всі гроші та інше майно, зібране шляхом нарахування штрафів або конфіскації, яке за рішенням суду передається до Цільового фонду.

Дані положення гіпотетично дозволяють передати у Цільовий фонд МКС арештовані за кордоном активи РФ і після закінчення судового розгляду виділити їх безпосередньо жертвам. Правило 98(2) Правил процедури і доказування³⁸ передбачає можливість зберігання окремо засобів для відшкодування збитків жертві, яка належить до групи постраждалих від міжнародних злочинів, вчинених однією і тією ж винною особою.

Як вже було згадано раніше, відшкодування може бути здійснено і на колективній основі, що не виключає створення дворівневої системи покриття шкоди: міжнародної та національної, згідно з якою спочатку український фонд відшкодовує збитки жертвам порушень. А далі шляхом регресної вимоги

³⁶ Римский статут Международного уголовного суда от 17 июля 1998 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата обращения: 05.04.2022).

³⁷ Правила процедуры и доказывания. МУС. ICC-ASP/1/3. URL: https://www.un.org/ru/documents/rules/icc_rules.pdf (дата обращения: 05.04.2022).

³⁸ Ibid.

покриває витрати за рахунок коштів, акумульованих і виділених з Цільового фонду МКС (подібна схема дозволена статтею 98(4). Це може стимулювати впровадження механізму «конфліктних облигацій», відсотки по доходності яких будуть повністю або частково покритими конфіскованими за кордоном ресурсами РФ.

Попри те, що рішення про виділення до Цільового фонду коштів ухвалюється Судовою Палатою (Правило 148), вбачається доцільним і можливим, щоб представники Фонду вже на етапі розслідування звернулися до Офісу прокурора та/або Палати попереднього провадження зі своїми письмовими міркуваннями щодо доцільності зберігання арештованих у РФ активів у Цільовому фонді.

3. Аналіз змішаних моделей повоєнних репарацій

Змішаний механізм є одночасним відшкодуванням збитків як державі-жертві міжнародного протиправного діяння, так і її цивільному населенню. Прикладом такого підходу є Люксембурзька угода між Ізраїлем та Федеративною Республікою Німеччина, укладена 10 вересня 1952 року, яка, окрім вимоги виплати репарацій безпосередньо Ізраїлю, також передбачала відповідно до свого Протоколу № 1 виплати на користь жертв нацистського режиму. Цікавою практикою є не лише сам міждержавний договір, але й передумови та процедура його укладення: добровільна згода ФРН (ймовірно, зумовлена тиском США та інших союзників), двоетапність переговорів, паралельні процеси – домовленості з урядовою делегацією Ізраїля та окремо з Конференцією щодо матеріальних претензій євреїв. Відповідно до Люксембурзької угоди загальна сума 3,45 млрд. німецьких марок мала бути сплачена протягом 14 років: 1/3 – за рахунок поставок німецьких товарів, інша третина – через закупки нафти, решта – грошовими платежами.

4. Існуючі напрацювання України у сфері відшкодування завданих у результаті РФ збитків

Станом на початок квітня 2022 року Урядом було створено 6 фондів, діяльність яких має забезпечувати повоєнне відновлення держави:

1. Фонд підтримки малого і середнього бізнесу.
2. Гуманітарний фонд.
3. Фонд підтримки армії.
4. Фонд обслуговування та погашення державного боргу.
5. Фонд відновлення і трансформації економіки (т. зв. План Маршалла для України).
6. Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури.

«Уряд закликає міжнародних партнерів, інвесторів, громадські організації, представників бізнесу та громадян надати Україні фінансову підтримку, яка сприятиме відродженню стабільності української економіки та допоможе українцям в умовах війни з росією»³⁹.

Оскільки тексти відповідних нормативно-правових актів, якими створено зазначені фонди, відсутні у відкритому доступі, повний аналіз ефективності розробленого механізму провести неможливо. Однак, *prima facie*, слід вказати на слабкі сторони адаптованого підходу, а саме:

- джерела формування надходжень (базуються на принципі *ex gratia*), потенціал покриття шкоди завдяки яким точно спрогнозувати не вдасться;
- розпорошеність і потенційне дублювання функцій фондів (наприклад, Фонд підтримки малого і середнього бізнесу/Фонд відновлення і трансформації економіки). Окрім того, кожна з установ має власні рахунки для переказу коштів. Враховуючи те, що фонди фактично базуються на пожертвах, така диверсифікація стримуватиме поширення інформації і неминуче призводитиме до помилкових зарахувань.
- універсалізм у питаннях відшкодування збитків, завданих державі та цивільному населенню.

Останній пункт нашою думкою, що Україна планує обрати підхід початку ХХ століття – механізм дипломатичного захисту, відповідно до якого окремі особи, які знаходяться під її юрисдикцією і постраждали від агресії РФ, не зможуть самостійно заявити останній свої претензії, і лише Уряд матиме право висунути консолідований позов в одній з нечисельних судових/квазісудових установ. З одного боку, це, ймовірно, дозволить пришвидшити процеси відшкодування цивільному населенню, однак, як вже було згадано вище, не зможе покрити завдану шкоду повністю, в тому числі що стосується її нематеріального прояву.

Попри кампанію заморожування майна РФ та осіб, які знаходяться у санкційних списках у зв'язку із її збройною агресією, залишається до кінця незрозумілим юридичний механізм позбавлення права власності на таке майно і перерахування вилучених коштів, зокрема, у фонди відновлення України. Ідея створення спеціального рахунку в ЄС, на який Росії будуть надходити кошти за газ і нафту, спрямовані на відновлення економіки України і на репарації, виглядає ситуативним аналогом моделі, розробленої РБ ООН для притягнення до міжнародної відповідальності Іраку у 1991 році, з урахуванням постійного членства РФ та фактичного блокування нею системи ООН в контексті збройної агресії щодо України.

³⁹ Фонди відновлення України. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 01.04.2022).

Слід нагадати, що після завершення збройного конфлікту у Перській затоці (1990–1991) РБ ООН ухвалила стягнути репарації з Іраку на користь уряду, корпорацій та приватних осіб з Кувейту, які постраждали від іракської агресії. Загалом були подані заяви на компенсацію в обсязі понад 352 млрд. доларів, але Компенсаційна комісія ООН схвалила виплати лише на 52,4 млрд. доларів, визначивши шість категорій претензій, які мали бути задоволені⁴⁰.

З метою наповнення окремого компенсаційного фонду було запроваджено програму «Нафта в обмін на продовольство», яка дозволяла спрямувати секвестровані іракські нафтові надходження для забезпечення змішаного механізму виплати репарацій. Варто підкреслити, що не всі надходження, а лише 30% (спочатку) – 3% (наприкінці виплат) послідовно відраховувалися до компенсаційного фонду. Завдяки такій системі для повного покриття завданих збитків Іраку знадобилося 30 років (остаточні розрахунки були здійснені 13 січня 2021 року)⁴¹.

Т.зв. регіональна модель Компенсаційної комісії (попри те, що в повідомленні Лани Зеркаль йшлося лише про створення окремого рахунку) є допустим варіантом покриття завданої РФ шкоди внаслідок збройної агресії щодо України. Однак, існує низка проблемних аспектів.

5. Питання юрисдикційних імунітетів держави

Важко порівнювати орган, створений РБ ООН відповідно до статті 29 Статуту ООН, на міжнародному рівні з потенційним регіональним органом, впровадженим до кінця незрозуміло на якій правовій основі. Існуюча практика МС ООН не підтримує відповідні ініціативи. У вже згаданому рішенні у справі «Німеччина проти Італії» Суд визнав, що Італія порушила імунітет Німеччини, привівши до виконання рішення судів Греції проти Німеччини (в тому числі щодо вилучення майна) у ході судового розгляду в результаті різанини, скоєної в грецькому селі Дістомо збройними силами Третього рейху в 1944 році. Позиція МС ООН відкинула аргументи Італії, зокрема, щодо принципу територіального делікту, особливості вчинених Третім Рейхом діянь (найтяжчі міжнародні злочини та порушення норм *jus cogens*) та останнього можливого засобу покриття шкоди (т.зв. the «*last resort*» argument)⁴².

⁴⁰ Decisions of the Governing Council. United Nations Compensation Commission. URL: <https://uncc.ch/decisions-governing-council> (last accessed: 02.04.2022).

⁴¹ Iraq pays final instalment of \$52bn war reparations to Kuwait. Middle East monitor. 2021. URL: <https://www.middleeastmonitor.com/20211223-iraq-pays-final-instalment-of-52bn-war-reparations-to-kuwait/> (last accessed: 05.04.2022).

⁴² Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy; Greece intervening). Judgment of 3 February 2012. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/143/16899.pdf> (last accessed: 05.04.2022).

Це означає, що РФ намагатиметься і, ймовірно, змогла би оскаржити арешт її нафтогазових надходжень у випадку, якщо знайде відповідний міжнародний договір, який би передбачав обов'язкову юрисдикцію МС ООН⁴³.

6. Неузгодженість ініціатив на національному та міжнародному рівні

Згадані вище 6 компенсаційних фондів для відновлення України мають наповнюватися за рахунок добровільних пожертв. У свою чергу, фактично створюється 7 фонд, джерела надходження якого формуються шляхом перерахування коштів за російський газ та нафту. Відкритим залишається питання, на що саме будуть спрямовані ресурси останнього фонду, чи буде він взаємодіяти з шістьма іншими на паритетних засадах або буде вищим в ієрархії? За яким принципом будуть розподілені гроші за російську нафту та газ між фондами? Чи буде покривати останній лише шкоду, завдану державі або також цивільному населенню?

7. Обмеженість ресурсів та «рішення на довгострокову перспективу»

Досвід стягнень повосенних репарацій з Іраку чітко демонструє, що цей процес:

- тривалий;
- може покрити шкоду лише частково (визначеним категоріям жертв);
- має забезпечувати інтереси держави, яка здійснила акт агресії.

Таким чином, Україна не зможе залучити всі кошти, які європейські держави платять за російські нафту та газ. Отриманих ресурсів вистачить лише на часткове відшкодування збитків, а тому стратегічно важливо гармонізувати національну та міжнародну моделі стягнення репарацій. Україні слід врахувати висловлені державами ЄС прагнення значно скоротити або відмовитися від російських енергоносіїв уже в середньостроковій перспективі, щоб не загнати себе в глухий кут, сформулювавши взаємовиключні інтереси: отримувати гроші від продажу російських нафти й газу та розірвати економічні зв'язки Заходу з РФ у даній сфері.

Висновок

Незалежно від того, яку модель відшкодування збитків Україна обере для отримання репарацій від РФ, важливо врахувати специфіку існуючої ситуації та позбутися романтичних сподівань щодо капітуляції росії або ж її добровільної згоди покрити

⁴³ У справі «Німеччина проти Італії» таким договором була Європейська конвенція про мирне вирішення спорів від 29 квітня 1957 року, стороною якої РФ не є.

завдану шкоду. Необхідно також відштовхуватися від сценарію, коли РФ залишається постійним членом РБ ООН із правом вето, а також зберігає існуючий політичний режим, який не буде сповідувати принцип *ex gratia*.

Механізм виплати репарацій повинен мати струнку юридичну основу. Відтак, найбільш доцільним вбачається передбачити відповідне зобов'язання для РФ у майбутньому Договорі про припинення вогню, який би містив клаузулу про обов'язкову юрисдикцію МС ООН. Згаданий договір має також запровадити спеціальний орган (наприклад, Ком-

пенсаційну комісію), в якій членами та гарантами виступили би західні партнери України.

Врешті, слід переглянути існуючу багато ланкову систему компенсаційних фондів на національному рівні, максимально спростити її, диверсифікувати джерела надходжень, здійснити перехід від волонтерських засад до інвестування, і, врешті, гармонізувати з ініціативами на міжнародному рівні.

У всякому разі, майбутня модель має бути людиноцентричною та виходити із принципу максимально можливого задоволення шкоди, завданої цивільному населенню.

Інформація про автора:

Рашевська Катерина Євгеніївна,

член Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні та Експертної ради при Представництві Президента України в Автономній Республіці Крим, аспірантка

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка 36/1, вул. Юрія Ілленка, м. Київ, 04119, Україна

Information about the author:

Rashevskaya Kateryna Yevheniivna,

Member of the Interdepartmental Commission on the Application and Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine and of the Expert Council at the Representation of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, PhD student

Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv 36/1, Yuriy Ilyenko str., Kyiv, 04119, Ukraine